

آثار نماز شب در قیامت

علی کرمی^۱، غلامرضا آبگشا^۲

۱. ابواب جمعی اداره کل آموزش و پرورش استان فارس، واحد آموزش و پرورش گله دار،

استاد دانشگاه آزاد اسلامی، گروه علوم تربیتی، واحد گله دار، فارس، ایران

alialamarvdasht@gmail.com

۲. ابواب جمعی اداره کل آموزش و پرورش استان فارس، واحد آموزش و پرورش گله دار،

استاد دانشگاه آزاد اسلامی، گروه علوم تربیتی، واحد گله دار، فارس، ایران

Abgoshal353@gmail.com

چکیده

مقاله حاضر به بررسی آثار نماز شب در قیامت پرداخته و به روش تحلیلی - توصیفی به بررسی مفاهیم پرداخته و در پایان نتیجه گیری شده و پیشنهاداتی ارائه می شود. شب زنده داری انسان را از ارتکاب گناه حفظ می کند چرا که دعوتگر نیازمندترین انسان به تقوا و اخلاق است و باید در نظر پروردگار پاک و پیراسته باشد، استمرار و مداومت بر شب زنده داری حسن مراقبت در انسان را تقویت می کند، این امر نیز انسان را بر تفکر و اندیشه در مورد کم کاریهایش یاری می کند و او را به محاسبه نفس وای می دارد تا از خواب غفلت بیدار شود و خود را از آلودگی ها و موانعی که موجب ناخشنودی پروردگار می شود نجات دهد و چنان احساس و انگیزه ای در او به وجود می آورد که از ارتکاب گناه و معصیت دست می کشد. برخی از کارها آدمی را ذلیل و بی مقدار می کند، مانند طمع، خود خواهی، تکبر و اعمال زشت، و برخی کارها انسان را نزد خدا و مردم عزیز و شریف و با ارزش می کند و از جایگاه خاصی برخوردار می کند، از اموری که مؤمن را به زینت شرافت می آراید، شب زنده داری با خداوند هستی است و این کار بر لذت خواب و لذایذ مادی ترجیح می دهد، انسانی ارزشمند می شود و به مقام شرافت و عزت دستی می یابد.

واژه های کلیدی: نماز شب، قیامت، تقوا، اخلاق.

مقدمه

نماز شب، در عالم قیامت شفیع انسان می‌شود، و مایه نجات انسان از آتش جهنم می‌گردد و برگه عبور انسان از صراط نماز است، حقیقت و باطن، روز قیامت تجلی می‌کند، همای سعادت بر سر آن کس افتد که در آن خلوتگه شب دور از نامحرمان هماهنگی با محرمان با محرمان حریم دوست با آب زلال دیده شعله‌های سوزان دل‌های تفتیده را خاموش سازد و بداند، خود اشارتی است و از او عنایتی، در روز قیامت حقیقت باطنی انسان تجلی پیدا می‌کند و ارزش وجودی انسان‌ها آشکار می‌شود به تبع آن اعمال انسان‌ها هم مورد بازخواست قرار گرفته و بر اساس روایات معصومین و صحابه شب زنده‌داری دارای پاداش عظیم است زیرا خداوند خود به متهجدین مباحثات نموده و بزرگان دینی بدان ملتزم بوده روایات وارده ناشی از این مطلب است زیرا نماز شب دستور خداوند بوده و به خاطر ثواب عظیمی که دارد ارزش واقعی آن روز قیامت متجلی می‌شود.

نماز شب سبب ورود بهشت

بهشت یکی از نعمتهای الهی است که خداوند روز قیامت به انسان عطا می‌کند و او نتیجه اعمالش را روز قیامت می‌بیند، و دروازه رسیدن به بهشت، انجام اعمال صالح است. همین طور انسان به بهشت نمی‌رود، یکی از راههای ورود به بهشت از طریق نماز شب است، ثمره در دل شب با خدا مناجات کردن، رسیدن به بهشت است. رسول خدا (ص) می‌فرماید: « هنگامی که مردم در خواب هستند، شب‌زنده داری کنید و به عبادت خدا بپردازید، تا به سلامت وارد بهشت شوید.» (عاملی، حر، الجواهر السنیه، ج ۵، ص ۲۷۰) و در بیان دیگر پیامبر اکرم (ص) فرمود: « مَنْ خَتَمَ لَهُ بِقِيَامِ اللَّيْلِ ثُمَّ مَاتَ فَلَهُ الْجَنَّةُ » کسی که عمرش به شب زنده داری به پایان رسد، بهشت از آن اوست (عاملی، حر، وسائل الشیعه، ص ۲۷۴). علی (ع) می‌فرماید: «پرهیزکاران دسته دسته به سوی بهشت رهنمون می‌شوند و از عذاب آسوده‌اند و از سرزنش، ایمن و از آتش دورند و بهشت به خاطر آنان آرامش یافته تا در مکانهای امن بیاساید و آنان را از این قرارگاه خشنودند. کسانی هستند که در این جهان کردار شان پاک، چشمانشان گریان، و شبهایشان دردناک در اثر فروتنی در نماز شب و استغفار، روز و روزهایشان از بیم گناه، شب بوده است. پس خداوند بزرگ بهشت را جای بازگشت و ثواب (کردار) آنان گردانیده است و به بهشت و اهل بهشت سزوارترند و در سلطنت جاوید و نعمت پایدار» (دشتی، محمد، همان، خطبه ۱۹۰) و در حدیث دیگری رسول خدا (ص) فرمود: «ای ابوذر! هر مردی که در شبانه روز افزونتر از نمازهای واجب دوازده رکعت نماز بگذارد، حق ثابت او در برابر آن خانه‌ای در بهشت خواهد بود» (ارفع، کاظم، همان، ص ۴۶۱).

آسایش طولانی در موقف قیامت

بهترین آسایش انسان در روز قیامت است، آسایش در دنیا زودگذر است، ولی آسایش قیامت ابدی است. حیف است انسان آسایش زودگذر این دنیا را با آسایش طولانی آخرت معامله کند، و رسیدن به آسایش در قیامت بستگی به اعمال انسان دارد. بعضی انسانها فقط به فکر آسایش این دنیا هستند، اما فکر آسایش قیامت نیستند. یکی از چیزهایی که می‌تواند آسایش قیامت را بر آورده کند، نماز شب خواندن است، و هر کس قنوت نماز شب طولانی تر باشد، آسایش او در موقف قیامت درازتر است، رسول خدا (ص) فرمود: «أَطْوَلُكُمْ قُنُوتًا فِي الْوَتْرِ أَطْوَلُكُمْ رَاحَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي الْمَوْقِفِ» از شما هر کس قنوت نماز و ترش طولانی تر باشد، آسایش وی در موقف قیامت طولانی تر است (مجلسی، محمد باقر، حلیه المتقین، ج ۸۷، ص ۲۸۷).

نامه اعمال در دست راست

علی (ع) فرمود: «هر کس یک نهم شب را به عبادت و نماز مشغول باشد، خداوند در قیامت نامه اعمالش را به دست راست او می‌دهد و هر کس یک پنجم شب را نماز بخواند، در بهشت از ندیمان ابراهیم خلیل (ع) خواهد بود.» (شیخ صدوق، علل الشرایع، ج ۱، ص ۱۰۰).

عبور از صراط و درهای هشتگانه بهشت بصورت سریع

علی (ع) فرمود: «هر کس یک سوم از نماز شب را بخواند، هیچ فرشته‌ای را ملاقات نمی‌کند مگر آنکه به مقام و منزلت او در نزد پروردگار غبطه و حسرت می‌برد و به او پیشنهاد می‌شود که از هر کدام از درهای هشتگانه بهشت که می‌خواهد، وارد شود.» (مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۸۰، ص ۲۵۶).

آزادی از جهنم

علی (ع) فرمودند: «هر کس یک شب تمام به عبادت به سر برد، بیزاری و برات آزادی از جهنم را به او عطا می‌کنند و در زمره آنان که از عذاب الهی در امانند، محشور می‌شود» (شیخ صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص ۱۰۲).

توشه برای آخرت

انسان بدون توشه وارد بهشت نمی‌شود، هر چه توشه بیشتر باشد، روز قیامت پاداش توشه را می‌گیرد، در حدیثی امام صادق (ع) فرمود: «خوشا به حال کسانی که از شبهای بلند زمستانی بهره می‌گیرند، توشه برای آخرت خویش فراهم می‌کنند و دست تهی وارد محشر نمی‌شوند.» (مجلسی، محمد باقر، همان، ج ۸۹، ۱۵۲) نماز شب توشه خوبی برای انسان است. انسان حیف است که انشان از این شبها استفاده نکند و دست خالی وارد محشر شود.

دفع سوزش آتش قیامت

بهشت و جهنم رفتن انسان، بستگی به اعمال انسان دارد و یکی از اعمالی که مانع آتش جهنم است، نماز شب است، رسول خدا (ص) می فرماید: «فَإِنَّ صَلَاةَ اللَّيْلِ تَدْفَعُ عَنْ أَهْلِهَا حَرَّ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» نماز شب سوزش آتش را در قیامت از انسان دفع می کند. (علامه هندی، همان، ج ۷ ح ۲۱۴۳۱).

چشم گریان نیست

هر کس در این دنیا به خاطر خداوند چشمش گریان باشد، روز قیامت گریان نیست و گریه در دل شب به خاطر خوف از خداوند لذت آور است و اگر اشک روی صورتش ریخته می شود خداوند مباحثات می کند، ولی گریه در روز قیامت حالت شرمندگی دارد و ترس از جهنم و نداشتن توشه است (جوهری، بی تا). از آن جا که آدمی در حیات خاکی، سرنوشت ابدی خویش را رقم می زند و هر آن چه در آن جا درو می کند محصول بذری است که در این جهان کاشته است و از آن جا که حسرت واقعی و ابدی ممکن است در آن نشسته برای انسان به سبب کوتاهی در انجام وظیفه حاصل شود و از آن جهت که صحنه قیامت، صفحه محاکمه‌ی آدمی در نزد حاکمی است که با علم حضوری خویش از تمام جزئیات اعمال او آگاه است و حتی اعضای بدنش بر ضد او گواهی می دهند و از آن جا که با دیدن صحنه قیامت، بسیاری از حقایق بر آدمی آشکار می شود و باطن خویش آن گونه که بوده، مشاهده می نماید، طبیعی است که ترس بر انسان مستولی می شود و چشم ها از خوف آینده و اعمالی که آدمی انجام داده به گریه می افتد. البته این امور برای عوام است، اما اولیای الهی و بندگان خالص خداوند که با نور تهجد و شب زنده داری، قطره و جودشان به دریای توحید و قرب حق اتصال یافته و نور خدا جویی در وجودشان به دریای توحید و قرب حق اتصال یافته و نور خدا جویی در وجودشان تشعشع یافته است، خوفی و ترسی بر آنان نیست و هرگز بر چشمان آنان اشک حسرت و ندامت جاری نمی شود؛ زیرا که آنان پیش از این در نیمه های شب از خوف الهی اشک ها ریخته و به شب زنده داری ها پرداخته اند. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «كُلَّ عَيْنٍ بَاكِيَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا ثَلَاثَةً أَعْيُنٌ، عَيْنٌ غَضَّتْ عَنْ مَحَارِمِ اللَّهِ وَعَيْنٌ سَهَرَتْ فِي طَاعَةِ اللَّهِ وَعَيْنٌ بَكَتْ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ مِنْ حَشْيَةِ اللَّهِ» (مجلسی، محمد باقر، همان، ج ۹، ص ۳۳۳) در روز قیامت تمام چشم ها گریان است مگر سه چشم؛ چشمی که از محرمات الهی خود را پوشانده است، چشمی که در طاعت خدا بیدار بوده است و چشمی که در دل شب از خوف الهی گریه کرده است.

زینت آخرت

امام صادق (ع) در مورد زینت دنیا و آخرت می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ الْمَالُ وَالْبُنُونُ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَإِنَّ الثَّمَانَ رَكْعَاتٍ الَّتِي يُصَلِّيهَا الْعَبْدُ آخِرَ اللَّيْلِ زِينَةُ الْآخِرَةِ»؛ خداوند متعال ثروت و فرزندان را زینت دنیا دانسته است.

ولی هشت رکعت نمازی که آدمی در آخر شب می‌خواند زینت آخرت است. (مجلسی، محمد باقر، همان، ج ۸۳، ص ۱۲۶).

سبب ورود به بهشت

رسول خدا (ص) می‌فرماید: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ عُرْفًا يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَ بَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا يَسْكُنُهَا مِنْ أُمَّتِي مَنْ أَطَابَ السَّلَامَ وَ الطَّعَامَ وَ الشَّاءَ السَّلَامَ وَ آدَامَ الصِّيَامَ وَ صَلَّى بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ» در بهشت غرفه‌هایی است که داخل آن از بیرون پیداست و نیز بیرون آن از درون نمایان است و در آن افرادی از امت من اسکان می‌یابند که سخن شایسته بر زبان می‌آورند و به اطعام طعام می‌پردازند و بر دیگران آشکارا سلام می‌کنند، همیشه روزه دارند و در شب هنگام، آنگاه که همگان در خوابند، به نماز بر می‌خیزند (الحویزی، علی بن جمعه العروسی، همان، ج ۳، ص ۲۶۳).

آثار نماز شب در بیان رسول خدا

رسول خدا (ص) در بیانی آثار نماز شب را مثل سایه بر سر انسان، تاج بر سرش، لباس بر سر، تابش نور، حایل میان او و آتش، حجت برهان مؤمن، سنگینی میزان، جواز عبور از صراط و کلید بهشت معرفی می‌کند (توکل، ۱۳۸۲).

مقام شفاعت

از فواید و نتایج شب زنده داری رسیدن به مقام شفاعت است، گرچه مقام شفاعت کبرا و اعلا مراتب آن، ویژه پیامبر اسلام (ص) است، اما هر کس به مراتب قربی که به آن حضرت دارد می‌تواند به این مقام برسد، از این رو، دیگر پیامبران و امامان علیهم السلام و صحابه و نیز شهدا و اولیاء الله همگی به این درجه نایل می‌آیند، از جمله افرادی که صاحب این مقام می‌شوند شب زنده داران و متعهدان هستند. خداوند ضمن دعوت پیامبر (ص) به تهجد و شب زنده داری می‌فرماید: «عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا» (اسری / ۷۹) امید است که خداوند تو را به برکت شب زنده داری به مقام محمود برساند. در تبیین این آیه باید به دو نکته توجه کنیم: نکته ی اول: مقام محمود مقام بسیار برجسته ای است که ستایش برانگیز است؛ چرا که محمود به معنای ستایش شده باشد و از آنجا که در روایات، مقام محمود، به مقام «شفاعت کبرا» تفسیر شده، این معنا بهتر قابل فهم است؛ زیرا با شفاعت پیامبر (ص) در قیامت ستایش همگان را از اولین تا آخرین متوجه آن حضرت می‌شود (ابن منظور، ۱۴۰۵ ق)، نکته ی دوم: این احتمال وجود دارد چنانچه برخی مفسران گفته اند که مقام محمود، همان نهایت قرب به پروردگار باشد که از آثار و تجلی آن شفاعت کبر است. از این رو، موضوع این آیه را می‌توان تعمیم داد و گفت: هر کس که اهل تهجد و شب زنده داری باشد، مراحل از قرب را می‌پیماید و در نتیجه سهمی از مقام محمود که مقام شفاعت است را

به دست خواهد آورد. پس شب زنده‌داران نیز به مقام شفاعت خواهند رسید البته با توجه به درجه و مراتب آن (اسعدی، ۱۳۷۹).

زینت حیات ابدی

هر عالمی به تناسب مرتبه ای که در نظام هستی دارد باید به اموری زینت یابد و با آن امور، آن هستی زیباتر شود، زیبایی هر چیز به امور متناسب با آن است، زیبایی حیات دنیوی نیز به اموری مانند ثروت و فرزند است. بی شک با داشتن ثروت و فرزند زندگی دنیوی زیباتر می شود و آدمی می تواند از رفاه و آرامش بیشتری برخوردار شود، حیات جاوید و زندگی ابدی ما آدمیان نیز باید به اموری که متناسب با آن عالم است زینت یابد، آن امور اعمال خیری است که ما انسانها در این دنیا برای آن جهان ذخیره می کنیم، از نمونه های بارز این اعمال نیک تهجد و شب زنده داری است، امام صادق (ع) فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ قَالَ: «الْمَالُ وَ الْبُتُونُ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» إِنَّ الثَّمَانِيَةَ رَكَعَاتٍ يُصَلِّيْهَا الْعَبْدُ آخِرَ اللَّيْلِ زِينَةُ الْآخِرَةِ» (طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن، همان، ج ۲، ص ۱۲۰) همان گونه که خداوند - عزوجل - می فرماید: ثروت و فرزندان زینت زندگی دنیاست. نماز شبی که بنده در آخر شب به جا می آورد، زینت حیات آخرت است.

نعمت های بهشتی

انسان در مسیر تکامل خویش، عوالمی که را طی می کند، عالم دنیا، برزخ و عالم ابدی همگی عوالمی هستند که آدمی باید، آنها را ببیند و در هر کدام از این نشئه ها با تناسب به مرتبه‌ی وجودی آن خداوند نعمت هایی را به بشر ارزانی می کند، گرچه نعمت هایی که در حیات ابدی یعنی در بهشت به آدمی می دهد از نظر کمیت و کیفیت و از هر جهت در مرحله ی بالاتری نسبت به سایر نعمت ها قرار دارد و قابل مقایسه با هیچ یک از نعمت ها و لذت های این جهان و یا عالم برزخ نیست (بسام فرج، ۱۳۸۳). آیات و روایات فراوانی این واقعیت را تبیین می فرماید که در این مختصر مجال بیان آن ها نیست، بی تردید این نعمت ها را خداوند به گراف به کسی نمی بخشد (السید سابق، بی تا). قابلیت و شایستگی فرد، زمینه‌ی مهم دریافت این نعمت هاست. اوج این نعمت ها را خداوند برای شب زنده داری قرار داده است. در این زمینه امام علی (ع) می فرماید: هنگامی که بنده ای نماز شب به جا می آورد و شب خویش را با تهجد و شب زنده داری پسری می کند، خداوند خطاب به فرشتگان می فرماید: نگاه کنید به بنده‌ی من که شب را به تهجد برای رضایم زنده کرده است، من نیز این بنده را وارد بهشتی می کنم که صد هزار شهر در آن بهشت است و در هر شهری آن چه که جان ها به آن اشتها دارد و چشم ها از آن لذت می برند وجود دارد، نعمت هایی که بر فکر و قلب کسی خطور نکرده است (عاملی، حر، همان، ج ۶، ص ۱۳۹).

افتخار در آخرت

به طور معمول ارزش هر کاری به اندازه‌ی کاربرد آن می‌باشد و هر اندازه کاربرد عمل زیاد شود، ارزش آن نیز زیادت‌تر خواهد شد، آینده‌نگرها از کسانی که فقط امروز برای زمان حال برنامه دارند بسیار با ارزشتر هستند. آنان که آینده‌های دورتر را می‌بینند و برای آن برنامه‌ریزی می‌کنند به نتایج و پیروزیهای بزرگی دست می‌یابند. امام صادق (ع) فرمود: «سه چیز در دنیا و هم در آخرت افتخار و زینت مؤمن است: خواندن نماز در آخر شب، ناامیدی از آنچه در دستان مردم است و داشتن ولایت ائمه‌ی اطهار در دل.» (عاملی، حر، همان، ج ۹، ص ۴۵۰) از پیامبر اکرم (ص) روایت شده که در بهشت جاودان درختی است که از آن اسبان سیاه و سپید بالدار با زینت‌هایی از یاقوت و زبرجد بیرون می‌آیند، نه سرگینی می‌اندازند و نه بول می‌کنند، اولیاء خدا بر آنان سوار شده در هر جای بهشت که بخواهند به پرواز در می‌آیند، پس اهل بهشت صدایشان می‌زنند: ای برادران ما این راه انصاف با ما نیست که شما رفتید سپس می‌گوید: پروردگار ما بندگان تو به چه سببی به این کرامت زیبا نائل آمده‌اند که به ما دست نداده است پس فرشته‌ای از اندرون عرش ندایشان می‌دهد: اینان شب‌ها را به پا می‌خاستند در حالی که شما در خواب بودید و روزه می‌داشتند آنگاه که شما می‌خوردید و از اموالشان به خاطر خدا صدقه می‌دادند در حالی که بخش می‌ورزیدند و بسیار خدا را یاد می‌کردند و سستی به خود راه نمی‌دادند و از ترس پروردگارشان می‌گریستند و بیمناک بودند (دیلمی، حسن بن ابی الحسن، همان، ج ۱، ص ۱۷۳).

نتیجه‌گیری

از آنچه بیان گردید نتیجه گرفته می‌شود که دل مؤمن در اصل خلقت و پیش از ارتکاب معاصی در غایت صفا و جلاست و از کدورت و تعلقات شهوانی عاری و مجرد است و به سبب مجاورت با بدن ظلمانی و اشتغال به تعلقات جسمانی ظلمت و تیرگی به هم رسانده و از غذای اصلی و قوت رحمانی که ذکر خدا و عبادت و حال است دور مانده، انسان باید با توبه، زاری، خشوع، تضرع و استغفار در سحر و ذکر خدا جلا داده و به حال اول بر گردد، شب زنده‌داری نیاز انسان را به روشنایی و در شب قبر و تاریکی‌های عالم برزخ یادآور می‌شود و او را از نعمت‌های بی‌انتهای منعم حقیقی در طول این تحولات آگاه می‌گرداند، آری شبانه روز به بهره‌گیری از وجود انسان مشغولند و با رفت و آمد پیاپی خود تنها سرمایه آدمی را که عمر اوست به تدریج از دستش می‌گیرند، تن را به فرسودگی می‌کشند و هر قوتی را تبدیل به ضعف و سرانجام این حیات و نشان کنونی را منتهی به مرگ و افسردگی و از هم پاشیدگی می‌سازند لذا بر انسان عاقل هوشیار است تا به بهره‌گیری از دقائق روز و شب گردیده و حداکثر استفاده لازم را برای تأمین حیات عالم باقی یعنی زندگی پس از مرگ بنماید و تا فرصت مهلت در دست و قوا در اختیار است از تحصیل سعادت جاودانه آن سرا غفلت نورزد زیرا بزرگان دینی از نماز شب نتیجه گرفته و یاور انسان در قبر و عالم برزخ است و حقیقت آن در روز قیامت تجلی پیدا می‌کند.

پیشنهادات کاربردی

در گزاردن نماز شب و انجام شب زنده‌داری همیشه مواظبت کند و اگر بنا به خستگی و یا بیماری از انجام آن ناتوان شد و خواب بر او چیره شد، ثواب و پاداش آن برای او منظور خواهد شد و از سوی خداوند، خواب او به عنوان صدقه ثبت خواهد شد، البته با وجود این همه فضائل قضای آن مستحب است پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «هر کسی از گزاردن تمام وظیفه یا بخشی از آن را به خواب رود، قضای آن را بین نماز صبح و نماز ظهر به جای آورد، اگر چنین کند انگار که آن را در شب گزارده است» (القشیری، مسلم بن الحجاج، همان، ج ۳، ص ۲۸) لذا در این خصوص پیشنهاد می‌شود:

– شرافت مؤمن در شب زنده‌داری اوست و عزتش در بی‌نیازی اش از مردم است.
– به نماز شب پایبند باشید و در شبی از شب‌ها خواب بر شما چیره شود پاداش و اجر آن نماز برای شما نوشته می‌شود.

– نماز شب باعث رضایت خداوند و علاقه فرشتگان به انسان می‌شود.
– نماز شب شیوه و سنت پیامبر و نور معرفت و اساس ایمان و راحتی بدن‌ها و کراهت شیطان است.

فهرست منابع و مآخذ

- قرآن کریم.
- ابن منظور، (۱۴۰۵ ق)، لسان العرب، قم، نشر ادب حوزه.
- ارفع، کاظم، (۱۳۸۱)، مکارم الاخلاق، تهران، تربت فیض کاشانی
- اسعدی، ح.، (۱۳۷۹)، جلوه‌های نماز، مؤسسه انتشارات ائمه.
- بسام فرج، ع.، (۱۳۸۳)، نماز شب، نشر احسان.
- توکل، ر.، (۱۳۸۲)، روزنه‌ای به سوی اسرار الهی، قم، شاکر.
- جوهری، بی‌تا، صحاح جوهری، مصدر الکتاب الوارث.
- الحویزی، علی بن جمعه العروسی.، بی‌تا، تفسیر نورالثقلین، قم، مطبعه العلمیه.
- دشتی، محمد.، (۱۳۸۲)، نهج البلاغه، قم، نسیم حیات.
- دلمی، حسن بن ابی الحسن، (۱۴۱۲ ق)، ارشاد القلوب، شریف حسنی.
- السید سابق.، بی‌تا، فقه السنه، قاهره، مکتب دارالتراث.
- شیخ صدوق، فضل بن حسن، (۱۳۷۹)، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، قم، نشر اخلاق
- شیخ صدوق، فضل بن حسن، (۱۴۰۴ ق)، علل الشرایع، انتشارات اسلامی.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن، (۱۳۹۰ ق)، التهذیب، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- عاملی، حر، (۱۱۰۴ ق)، الجواهر السنیه، مکیه المفید
- عاملی، حر، بی‌تا، وسائل الشیعه، تهران، چاپ المکتب الاسلامیه
- علامه هندی، ع.، (۱۴۲۴ ق)، کنز العمال فی سنن الاقوال و الاحوال، دارالکتب العلمیه.
- لقشیری، مسلم بن الحجاج، (۱۴۱۵ ق)، صحیح مسلم، به شرح نووی، دار ابی حیان قاهره.
- مجلسی، محمدباقر، (۱۳۶۲)، حلیه المتقین، انتشارات رشیدی.
- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ ق)، بحار الانوار، الوفا